

Romeinse zegetocht in Almelo bedreigd

De lakenfabriek en

Een kamer vol Romeinse soldaten. En dat in het huis van iemand die principieel geweld afwijst. Boven een schoenenwinkel in Almelo hangt het enige wandvullende imitatiereliëf van Nederland. Dit unieke en belangrijke doopsgezinde monument wordt momenteel ernstig bedreigd. MARGRIET VAN EIKEMA HOMMES & PIET BAKKER

Wie tegenwoordig door de Grotestraat langs de etalages slentert, valt waarschijnlijk het Hofkeshuis niet op. Toch was dit rijksmonument ooit een van de belangrijkste bezienswaardigheden van Almelo. De amper tweeduizend inwoners die de stad toen telde, moeten kort na 1775 hun ogen hebben uitgewreven van verbazing. Toen begon lakenfabriek Egbert Hofkes met de ingrijpende verbouwing van het pand dat hij dat jaar had gekocht. Voor hun neus verrees een burgerwoning in de kort daarvoor in de Republiek geïntroduceerde Lodewijk XVI-stijl. Het huis moest in de directe omgeving wat monumentaliteit betreft slechts één ander boven zich dulden: Huize Almelo, de residentie van de vrijheren van Almelo. Sinds mensenheugenis oefenden zij de rechtsmacht over de stad uit. Gravin Sophia van Rechteren, in die jaren vrijvrouw, zal niet minder verbaasd hebben toegekeken op de bedrijvigheid vlak voor haar deur. Maar ook zal ze ongerust zijn geweest. Het kan bijna niet anders of zij heeft de representatiedrift van Egbert Hofkes opgevat als een regelrechte provoca-

tie. En met recht. Het waren immers roerige tijden. In deze jaren voorafgaand aan de patriotentijd werd er in Overijssel druk gediscussieerd over het vervangen van het stadhouderlijke bestuursstelsel door een democratischer systeem. Dat moest toegankelijk zijn voor alle bevolkingsgroepen, ongeacht sociale achtergrond en religieuze overtuiging.

Uitzonderlijke decoraties

De doopsgezinde Hofkes had fortuin gemaakt in de textielnijverheid, net als veel van zijn Twentse geloofgenoten. Deze bevolkingsgroep was in de loop van de achttiende eeuw uitgegroeid tot een economische macht van betekenis. Amper tien procent uitmakend van de Almelose bevolking, bezaten de doopsgezinden in de stad meer dan de helft van het burgerlijke vermogen. Toch vertaalde hun economische machtspositie zich niet in politieke zeggenschap. Die bleef geheel liggen bij de vrijvrouw. De roep om verandering klonk echter steeds luider en in dat licht moeten de uitzonderlijke decoraties gezien worden die Hofkes in zijn nieuwe woning

liet aanbrengen. De grote achterkamer op de eerste verdieping kreeg een wandvullend behangsel, met bijpassend een schouwpartij en een stucwerkplafond. Het behangsel verbeeldt een reliëf, dat de triomftocht van de Romeinse generaal Quintus Fabius Maximus Cunctator voorstelt. Deze schildering in bruintinten is bijna twintig meter lang en beslaat drie wanden van het vertrek. Zij wordt alleen onderbroken door de deur en de schouw. De maker is Andries Warmoes, een nauwelijks bekende decoratieschilder, die dit behangsel in 1778 signeerde.

Paleis op de Dam

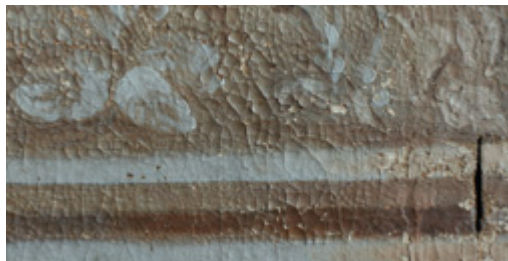
De voorstelling is een nauwgezette, maar sterk vergrote kopie van een marmerreliëf in het Paleis op de Dam, het toenmalige Amsterdamse stadhuis. Dat reliëf van nog geen twintig centimeter hoog beitelde Artus Quellinus omstreeks 1655 rond de schouw in de Burgemeesterskamer. We zien de triomferende Fabius Maximus in een lange stoet ruiters, muzikanten, slaven en offerdieren, die aankomt bij de stadspoort van Rome. Daar hangen vaandels met de letters SPQR. Dat is de afkorting van Senatus Populusque Romanus, de Senaat en het Volk van Rome, de officiële naam van het Romeinse Rijk. Warmoes' schildering is het enige wandvullende imitatiereliëf dat we in Nederland kennen. Bijzonder is ook het thema van een Romeinse intocht, dat op dit formaat bij particulieren geen equivalent kent. Dat de opdrachtgever doopsgezind was, maakt het militaire thema nog specialer, want dit geloof huldigde juist het principe van weerloosheid. Intrigerend is dan ook de gestucte wapentrofee op de schouw, met

FOTO RIK KLEIN GOTINK

Op de vaandels op de schouw staat SPQT, ofwel de Senaat en het Volk van Twente, Tubantia

Sterk opstaande verfschollen hebben reeds tot veel ververlies geleid

Decoratieschilder Andries Warmoes gebruikte als voorbeeld de prenten uit het boek 'Voornaamste statuen ende cieraten van 't konstrijke stad-huys van Amstelredam' van Artus en Hubertus Quellinus

» Egbert Hofkes voor de triomfstoet van Fabius Maximus te begrijpen. Deze Romein stond bekend om zijn bijzonder milde en zachtmoedige karakter. Kenmerkend voor hem als generaal was zijn behoedzaamheid, reden waarom zijn tijdgenoten hem spottend de Treuzelaar noemden, Cunctator. Toch was het juist zijn bedachtzame strategie waaraan Rome in de oorlog tegen Hannibal haar voort-

bestaan dankte. Fabius wist dat hij in een reguliere oorlog tegen de overmacht van Hannibal kansloos was en vermeed daarom welbewust elk gewapend treffen. Het was door omtrekkende bewegingen en slim manoeuvreren dat het Fabius lukte Romes geduchtste vijand uit te putten. De Treuzelaar werd een ere naam. Juist in de achttiende eeuw kwam Fabius Maximus in militaire en politieke geschriften volop in de belangstelling te staan. Men zag in hem hét voorbeeld van hoe een strijdmijdende tactiek buitengewoon succesvol kon zijn.

Noodzakelijke actie

Op deze wijze beschouwd valt de ogenschijnlijk in een doopsgezinde woning weinig toepasselijke triomfstoet beter te begrijpen. Aangezien Fabius Maximus zijn overwinning behaalde door het mijden van geweld, verbeeldt het behangsel van Warmoes niet de triomf van de strijd, maar juist de triomf van de niet-

strijd. Dit geweldloze karakter van de schildering past naadloos in het gedachtegoed van de doopsgezinde Hofkes. Een Twents machtsblok inclusief Almelo in de Overijsselse Staten, gesymboliseerd door de afkorting SPQT op de schouwboezem, moest volgens Hofkes met de geweldmijdende tactiek van Fabius worden bevochten. Vanwege deze bijzondere betekenis mogen we bij dit Almelse vertrek met recht spreken van een gedenkwaardig doopsgezind monument waarvan het belang dan ook veel verder reikt dan Almelo of Twente. Met recht is te stellen dat de kamer een uiterst originele verbeelding bevat van een belangrijke episode uit onze vaderlandse geschiedenis. Het is daarom te betreuren dat deze unieke schildering momenteel ernstig wordt bedreigd. De hechting van de verf en de grondlaag op het doek is slecht. Er is al veel verf verloren gegaan. Ook vertoont het doek gaten. Om verdere achteruitgang tegen te gaan is restauratie dringend noodzakelijk, maar de benodigde financiële middelen zijn nog niet gevonden. Aangezien dit rijksmonument een woonhuis is, komt het niet in aanmerking voor onderhoudssubsidie van het Rijk. Voor behoud is bovendien een verantwoord en gecontroleerd binnenklimaat een voorwaarde. Juist de laatste decennia is het verval snel verlopen. Om te voorkomen dat een van de bijzonderste beschilderde vertrekken van ons land verloren gaat, is actie daarom snel geboden. ✘

Margriet van Eikema Hommes is senior onderzoeker roerend erfgoed bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en universitair hoofddocent bij de Technische Universiteit Delft, m.van.eikema.hommes@cultureelerfgoed.nl, en Piet Bakker is onderzoeker bij de Technische Universiteit Delft, p.bakker-1@tudelft.nl.

Het onderzoek naar het Hofkeshuis vindt plaats als onderdeel van het project 'From isolation to coherence' en wordt gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Nadere informatie: www.nwo.nl. De auteurs hebben een wetenschappelijke publicatie over het Hofkeshuis in voorbereiding.

Door omtrekkende bewegingen lukte het Fabius Romes geduchtste vijand uit te putten

de Treuzelaar

twee vaandels met de letters SPQT, ofwel de Senaat en het Volk van Twente, Tubantia. Ook de eiken- en palmtakken van de gestucte hoekornamenten van het plafond verwijzen naar militaire overwinning.

Een schat aan sporen

Dit vertrek is bovendien bijzonder vanwege zijn materiële staat. De doeken zijn nooit van de wand gehaald. Ze zijn nog exact zo opgespannen als bij hun oorspronkelijke plaatsing. Hierdoor bevatten ze een schat aan sporen van de manier waarop deze behangschilderingen zijn gemaakt. De kamer wordt momenteel diepgaand onderzocht in verband met een interdisciplinair onderzoek naar schilderijenensembles uit de zeventiende en achttiende eeuw, waaraan ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed deelneemt.

Het onderzoek naar het Hofkeshuis is nog in volle gang, maar heeft reeds interessante inzichten opgeleverd. De schilderijen zijn uitgevoerd op fijn geweven doek. Heel anders dan het grove weefsel dat in de regel voor behangschilderingen werd gebruikt. Dat de opdrachtgever lakenfabriek was, zal hier de oorzaak van zijn. Ook is aangetoond dat Warmoes zijn

.....
*Deze schildering is bijna
 twintig meter lang en
 beslaat drie wanden*

schildering helemaal ter plekke heeft vervaardigd. Het houtwerk van lambriserings, deur en luiken was oorspronkelijk voorzien van een fraaie mahoniehoutimitatie, met hier en daar een paarsrood en verguld accent. De originele, grijze, marmeren schouwmantel, die tegenwoordig achter een betimmering schuilt, sluit hierbij aan. Het meest verrassende dat het onderzoek aantoonde, is dat Egbert Hofkes met zijn vertrek vanuit nationaal én internationaal perspectief een uniek statement heeft gemaakt.

Exponent van de verlichting

Hofkes was iemand die je het uitdenken van een betekenisvolle decoratie kon toevertrouwen. Tijdgenoten omschrijven hem als een 'man van smaak' en 'eene levende boekerij'. Een literair onderlegd man, met een sterke historische belangstelling, die ook graag zelf dichtte. Kortom, een typische exponent van de verlichting. Een boek waarvoor Hofkes speciale interesse had, was een uitgave over het Amsterdamse stadhuis met prenten van de decoraties, oorspronkelijk uit 1655 en 1663. De herdrukken uit de achttiende eeuw waren voorzien van een handige, verklarende uitleg. Het idee voor de triomfstoet zal Hofkes uit dit boek hebben opgedaan. Warmoes' stoet is in ieder geval naar deze prenten gemaakt en niet naar het marmeren origineel. Het Amsterdamse stadhuis, gebouwd in het eerste stadhouderloze tijdperk, werd in Hofkes' tijd gezien als hét toonbeeld van zeggenschap van burgers in de Republiek. Zijn keuze voor een voorstelling uit dit stadhuis is dan ook niet zonder betekenis. De Twentse fabrikant lijkt hiermee te verwijzen naar het

Een geschilderde Romeinse intocht kent op dit formaat bij particulieren geen equivalent

politieke ideaal van een democratischer bestuursstelsel, zoals dat in zijn tijd onder het staatsgezinde deel van de burgerij leefde.

De oorlog tegen Hannibal

Ook wapentrofeeën en overwinningssymbolen zijn in het Amsterdamse stadhuis volop terug te vinden, net als in veel andere stadhuizen. Aan het einde van de achttiende eeuw komen we wapentrofeeën ook tegen in een andere hoedanigheid: op de vignetten en decoraties van de exercitiegenootschappen en burgermilities, wanneer de gewapende patriottenstrijd in 1781 losbarst. Maar zover was het nog niet toen Hofkes in 1778 zijn kamer liet decoreren. Hij was er ook geen voorstander van om de strijd voor politieke zeggenschap met wapens te voeren. Hij werd nooit lid van het Almeloze exercitiegenootschap waarin enkele van zijn geloofsgenoten wél participeerden. Vanuit deze grondhouding is ook de keuze van »

